

Uusaja tallinlaste eluolust eestiaegse salapiirituseveoni.

Intervjuu Raimo Pullatiga

Aprilli alguses tähistab oma 90. sünnipäeva Eesti linnaajaloo *grand old man* Raimo Pullat. Tallinna Ülikooli emeritprofessor Pullatiga vestles tema suure juubeli eel ajakirja Tuna peatoimetaja Helen Rohtmets-Aasa.

Tulite keskkooli lõpetamise järel Tartusse, et õppida arstiks, kuid palusite arstiteaduskonda sisse antud paberid vaid kaks nädalat hiljem ajalooteaduskonda üle viia. Millest säärane viimase hetke otsus?

Viisin paberid 1953. aasta juunikuus esimese hooga tõepoolest arstiteaduskonda, Tartus sattusin aga ühiselamus kokku teiste arstiks õppida soovinud poistega ja eks me siis arutasime üheskoos seda arstivärki, et mida seal õpitakse ja kuidas seda tehakse, ning mul tekkis kahtlus, kas see ikka on minu jaoks. Pealegi olin kooli ajal keemias üsna nõrk. Samas oli mulle alati meeldinud ajalugu ja see oli mul ka lõputunnistusel viis. Mõtlesin, kaalusin ja otsustasingi lõpuks ajalugu õppima minna.

Saite ajalooteaduskonna lõpetamisel soovitus minna pedagoogilisele tööle, kuid teist sai hoopis „Aktuaalse kaamera“ toimetaja. Kuidas nii?

Selles mängis rolli puhas juhus. Nimelt läksin viimasel kursusel ülikoolilt saadud tuusikuga Võsu puhkekodusse ja sattusin seal ühte tuppa Tallinna Televisioonistuudio toonase juhi Leopold Piibuga. Temaga tuli jutuks, et ma ei soovi minna ei kooliõpetajaks ega muuseumitöötajaks. Piip on hiljem öelnud, et jätsin talle tookord asjaliku mulje ja see määraski minu saatuse: ta saatis ülikoolile ametliku taotluse, et mind suunataks tööle televisiooni ühiskondlik-poliitiliste saadete toimetajaks. Töötasin paar aastat „Aktuaalse kaamera“ toimetuses, aga see hakkas tasapisi tüütama. Sel-line päevakajaline amet tähendas, et tuli pidevalt ringi sõita: ühel päeval tuli minna reporterina Kohtla-Järvele, järgmisel võib-olla juba Värskasse või kes teab kuhu. Tüdisin sellest, palusin direktorilt, et mind viidaks üle soomekeelsete saadete toimetusse, kus töötasin alates 1961. aastast.



*Raimo Pullat Hiiumaal Tahkunas.
Raimo Pullati erakogu*

Mis saated need olid?

Need olid ühe tunni pikkused saated, mis läksid eetrisse igal pühapäeval õhtul kell üheksa. Saate alguses olid uudised, siis tuli mõni dokumentaalne filmilõik liiduvabariikidest, ülevaade kultuuri- ja spordiüritustest, mõni muusikapala. Kui ma ei eksi, siis olid meie saated ainsad, mis NSV Liidust telesilma kaudu välismaale saadeti. Püüdsime olla hästi operatiivsed, et soomlasteni jõuaksid võimalikult värsked uudised. Ja saate krooniks olid muidugi Paul Kerese maleülesanded. Sellega seoses meenub mulle kohe üks lugu, mis sõi kõvasti saatetegijate närve. Olime kõik ühel pühapäeval juba stuudios ja Keres pidi andma soomlastele lahendamiseks järjekordsed ülesanded, ent siis selgus, et malendid olid kadunud. Mul hakkas süda värisema, aga Keres jäi väga rahulikuks ja küsis, kas keegi joonistada oskab. Toona oli meil lavatööliseks Kalju Kurepõld, hilisem tuntud karikaturist ja filmitegija, ja tema ütles, et oskab. Malendid said joonistatud papile ja Keres lõi kas need taskunoaga rahulikult välja. Saade läks eetrisse, ja mina olin jälle elukogemuse võrra rikkam.

Saite kohe 1960. aastate alguses ka loa Soome minna. Mis mulje raudse eesriide tagune elu teile jättis?

Jah, mind lähetas sinna ETV kajastama Helsingis avatud suurt Eesti tarbekunsti näitust. Kurb oli vaadata, kui suur oli meie mahajäämus. Kõik näis Soomes palju parem kui meil. Seda kurba tunnet aitas leevendada inimeste lahkus – kõik olid meie vastu väga abivalmid. Mul tekkisid juba toona soomlaste seas esimesed kontaktid. Hiljem olen käinud Soomes korduvalt ning töötanud seal erinevates ülikoolides kokku oma kolm aastat.

Kuidas te teleajakirjanikutöö juurest uuesti ajaloo juurde jõudsite?

Tegelikult ei jätnud ma ajalugu ka teletöö ajal unarusse. Astusin juba „Aktuaalses kaameras“ töötamise ajal teist korda ülikooli, hakkasin kaugõppes professor Voldemar Vaga juures kunstiajalugu õppima. Vahepeal olin koos Vaga ja kaasüliõpilastega ka kuu aega Leningradis kunsti- ja arhitektuuriajaloo praktikal. Need teadmised, mis ma Vaga juures sain, tulid mulle hiljem linnaajaloo uurimisel kõvasti kasuks.

Muidugi oli ajakirjanikutöö elamuserohke ja mulle meeldis inimestega suhelda, meeldib tänaseni, aga keegi tark inimene on ütelnud, et kui loobuda ajakirjaniku ametist õigel ajal, siis on võimalik saavutada elus midagi palju enam. Ühel hetkel tundsin, et aeg on edasi liikuda ja astusin aspirantuuri.

Uurisite oma kandidaaditöös Tallinna elanikkonna sotsiaalset koosseisu ajavahemikul 1871–1917. Miks just Tallinn ja tallinlased?

Siin on mitu põhjust. Esiteks, ma olen Tallinnas sündinud ja elasin seal kuni üheksanda eluaastani, mil Punaarmee meie maja puruks pommitas ja me pidime maale kolima. Minu isa oli Tallinnas taksojuht. Aeg-ajalt võttis ta mindki sõitudele kaasa ja rääkis selle linna kohta kõiksugu huvitavaid lugusid. Siinemaani mäletan isa jutte. Nii et üks põhjus oli kindlasti see, et olin linnapoiss ja Tallinnas kasvanud.

Teiseks on Tallinn olnud läbi ajaloo Eesti ala kõige tähtsam majanduslik, poliitiline ja administratiivne keskus, kuid selle elanikkonda polnud selleks ajaks, kui mina

oma kandidaaditöö kirjutamist alustasin, veel kuigivõrd uuritud. Võtsingi siis ette ja asusin välja selgitama, kuidas Tallinn 1870. aastatest alates kasvas ning kuidas selle elanike rahvuslik ja sotsiaalne koosseis järgnenud poole sajandi jooksul muutus.

Millest selline ajaraam?

Esiteks on see periood allikatega paremini kaetud kui varasem. Kuni 1871. aastani puuduvad meil Tallinna elanike arvu kohta rahvaloendustega saadud andmed. Sest-peale on olukord juba parem. Muidugi on rahvastiku uurijal kasutada palju muidki allikaid, kuid selge on see, et 1871., 1881. ja 1897. aasta rahvaloenduste kokkuvõtted on väga tänuväärne materjal. Teiseks sai Tallinnast just sel perioodil linn selle tänapäevases mõttes. 1870. aastal ühendati Tallinn Balti raudtee kaudu Loode- ja Sise-Venemaaga, hoogsalt hakkas kasvama majandus ja tööstus ning selle tulemusena kiirenes linnastumine. Töö lõpp-punktiks oli toona aga teadagi pöördeline revolutsioonista.

Kaitsesin oma kandidaaditöö 1964. aastal. Kaks aastat hiljem andsin selle välja raamatuna¹ – see oli minu esimene raamat.

Jätkasite linna- ja rahvastiku ajaloo uurimist doktoritöös, kuid laiendasite senist teemat nii ajas kui ka ruumis.

Tõepoolest, võtsin doktoritöös vaatluse alla juba kogu Eesti linnarahvastiku arengu perioodil 18. sajandi lõpust kuni 1940. aastani. See tähendab, et hõlmatud sai ka varasem aeg ning hilisem Eesti Vabariigi periood. Analüüsisin linnade võrgustiku laienemist, maa ja linna vahelist rännet, linnarahvastiku sotsiaalse ja rahvusliku koosseisu muutumist läbi vaadeldava pooleteise saja aasta jne. Ühesõnaga, üritasin käsitleda linnastumist Eestis selle väga erinevates tahkudes. Seegi uurimus ilmus 1972. aastal ka raamatuna.²

Linnaelanike seas andsid 19. sajandil kahtlemata veel tooni sakslased. Millal eestlased Tallinna koorekihi seas esile kerkima hakkasid?

1870. aastate lõpul hakkas siinmail kehtima Vene linnaseadus, mille järgi said linnavolikogu valimistest osa võtta need linnaelanikud, kellel oli linnas kauplusi, tööstusettevõtteid või muud kinnisvara ja kes maksid linnale makse. See tähendab, et valimiste kaudu said linnaasjade otsustamises kaasa lüüa vaid need kodanikud, kellel oli teatavat jõukust. 19. sajandi lõpul hakkas selliseid esile kerkima ka eestlaste hulgas. Võtame näiteks tühjade taskutega maalt linna tulnud Tõnis Saarmanni, kes alustas karjääri vedurijuhi abina, kuid pidas 1885. aasta valimiste ajal Tallinnas juba väikest kauplust. Paarkümmend aastat hiljem kuulusid talle Tallinnas juba mitu maja ning 1893. aastal valiti Saarmann ise esimest korda Tallinna linnavolikogu liikmeks. Selliseid näiteid, kus lihttöölisena alustanud eestlastest saavad ajapikku suurte kaupluste

¹ R. Pullat. Tallinnast ja tallinlastest. Nihkeid elanikkonna sotsiaalses koosseisus 1871–1917. Tallinn: Eesti Raamat, 1966.

² R. Pullat. Eesti linnad ja linlased: XVIII sajandi lõpust 1917. aastani. Tallinn: Eesti Raamat, 1972.

ja majade omanikud, leidub üksjagu. Sajandivahetusel toimunud valimistel pääses Tallinna linnavolikokku juba üheksa eestlast. 1904. aastal saavutas eesti-vene blokk aga juba ülekaaluka võidu linna sajandeid valitsenud sakslaste üle.

Olete oma uurimistööde kõrval pidanud tähtsaks allikate publitseerimist ja andnud muu hulgas välja 18. sajandist pärinevad Tallinna varandusinventarid. Selgitage lugejaile, mis need on?

Pean oma juttu alustama 1944. aastaga, mil Saksa okupatsioonivõimud viisid endaga Saksamaale kaasa kaks kolmandikku Tallinna Linnaarhiivi materjalidest. Olen sellest kirjutanud, et kokku deporteeriti 187 jooksvat meetrit arhiivimaterjale. See tähendab ligi 1700 ürikut, sealhulgas 16.–19. sajandi raeprotokollid ja arveraamatud, kirjavahetus teiste linnadega, kaks kolmandikku testamente ja varandusinventare, eri gildide dokumentatsioon ja palju muid hindamatu väärtusega ürikuid. Arhiivi toonasel abijuhatajal Epp Siimol õnnestus küll mitu kasti ära peita – ühes neist olid ka vanima säilinud eestikeelse trükise, nn Wanradti-Koelli katekismuse fragmendid –, kuid valdav osa materjale viidi minema ja need jäid aastakümneteks Saksamaale. Võite ette kujutada, milline kaotus see oli, kui raske oli Eesti ajaloolastel ilma nende materjalideta oma uurimistööd teha. Rudolf Kenkmaa, kes oli olnud 1944. aastal linnaarhiivi juhataja ja töötas hiljem minu kolleegina Teaduste Akadeemia ajaloo instituudis, elas arhiivi deporteerimist väga rängalt üle. Ta rääkis mulle tihti, et arhiiv tuleb tagasi tuua, ja ütles, et kui see peaks imekombel õnnestuma, siis tuleb mul hakata kohe uurima seal sisalduvaid 18. sajandi varandusinventare. Need on nimestikud, millesse raekomisjon pani inimese surma korral kirja kõik temast maha jäänud asjad, ühesõnaga kogu tema maise vara, sealhulgas raamatud.

Pääsesin neile inventaridele esimest korda ligi 1978. aastal, kui ma *Deutsche Forschungsgemeinschaft*'i stipendiaadina esimest korda Saksamaa Liitvabariiki sõitsin. Allikapublikatsioonidena hakkasin neid välja andma aga pärast 1990. aastat, kui Tallinna arhiiv oli juba õnnelikult kodus tagasi. Koondasin eraldi köidetesse kaupmeeste, literaatide ja käsitööliste varanduste loendid, lisaks Pärnu linna varandusinventarid ning Tallinna ja Pärnu eraraamatukogud, nii et kokku tuli seitse köidet ja ligemale 2500 lehekülge.³

Selle töö käigus tekkis mul mõte linnaelanikele kuulunud esemetest ka eraldi raamat kirjutada, et anda sedakaudu laiemat pilti nende igapäevaelust. Nii sündis lisaks veel uurimus tallinlaste asjademaailmast 18. sajandil.⁴

Milline oli teie enda osa Tallinna Linnaarhiivi materjalide Eestisse tagasitoomisel?

Kui Rudolf Kenkmaa arhiivi tagasitoomisest ja varandusinventaride läbitöötamise vajadusest mulle 1960. aastate keskel rääkima hakkas, oli ta juba vana mees. Mina

³ Vt nt Tallinna saksa kaupmeeste varandusinventarid 1702–1750 / Die Nachlaßverzeichnisse der deutschen Kaufleute in Tallinn 1702–1750. I osa. Koost. R. Pullat. Tallinn: Estpol, 1997.

⁴ R. Pullat. Tallinlase asjademaailm valgustussajandil. Tallinn: Estopol, 2016.

olin aga alles noor, täies löögijõus, nii et hakkasin seda asja kohe ajama. Muidugi oli selleks vaja häid abilisi ja tarku nõuandjaid. Oli vaja suhelda õigetel hetkedel õigete inimestega ja ma tegin seda nii Moskvast, Tallinnast kui ka Saksamaal. See kõik oli üks pikk ja vaevaline protsess, mida ei ole selles vestluses võimalik ümber jutustada. Olen pannud selle kirja eraldi raamatusse.⁵ Lühidalt öeldes hoidsin kogu selle aja n-ö rauda tules ja uskusin, et meil õnnestub need materjalid tagasi saada. 1990. aasta oktoobris läkski minu unistus täide. Arvestades tohutut tööd, mis selle nimel sai tehtud, võib vist öelda küll, et see on kõige tähtsam asi, mis mul on õnnestunud Eesti riigi ja rahva jaoks ära teha.

1990. aastatel võtsite ette hoopis uue uurimisteema, mis päädis 2010. aastal mahuka monograafiaga „Viinameri. Salapiiritusevedu Läänemerel kahe sõja vahel“. Millest selline kannapööre?

Selle teema juurde jõudsin suuresti tänu oma päritolule. Minu isa oli pärit Viru rannast ja teenis noore mehena aega piirivalves. Vanaema elas aga Hiiu maal ning kui ma suviti tema juures käisin, siis tuli kohalike meremeestega juttu ka omaaegsest piirituseveost. Salapiiritusevedu kasvas sõdadevahelisel ajal Soome keeluseaduse tõttu ikka väga mastaapseks, see oli tohutu rahvusvaheline äri. Soomes liikus Eestist tulnud piiritus Oulu ja Rovaniemi, isegi Põhja-Jäämere äärde välja, ning on selge, et Soome riik kaotas seeläbi tohutul hulgal potentsiaalset maksuraha. Kogu see asi võttis selgelt organiseeritud kuritegevuse ilme. Politsei ei suutnud sellega võidelda ja hädas olid ka piirivalvurid, sest piiritusevedajatel oli kiired paadid, hea tehnika ja rannarahva toetus, sest mereäärsed elanikud said konterbandiveost ka ise otsest kasu. Lisaks mõtlesid salakaubitsejad politsei ja piirivalve ülekavaldamiseks välja ka kõiksugu vigureid.

Tooge mõni näide!

Näiteks sõitis Tallinnast rühm politseinikke Helsingisse kolleegidele külla. Oli suveaeg ja laevatekil mängis puhkpilliorkester. Politseinikele hakkas aga silma, et trummi ei lööda. Ja mis selgus – trumm oli pilgeni piiritust täis. Või võtame näiteks Loviisa linna, kust viis raudtee otse mere äärde. Sel raudteel sõitis vahetevahel väike kaubarong, mis jäi politseile silma sellega, et oli hakanud millegipärast väga aeglaselt sõitma. Asja uuriti ja selgus, et veduri aururuum oli pooleks tehtud, nii et ainult pool sellest oli auru täis, ülejäänud täidetud aga viinaga.

Muidugi oli piirituseveoga seotud ka politseinikke ja seda nii Eesti kui Soome poolel. Mäletan, et kõnelesin kord neil teemadel Oulus ning ettekande järel hakkas üks vanemasse generatsiooni kuulunud mees mind põhjalikult küsitlema. Kõik tema küsimused olid väga asjatundlikud, nii et küsisin lõpuks vastu: „Auväärt härra, kust te kõike seda nii hästi teate?“ Vanamees hakkas naerma ja vastas: „Teate, ma olin politseinik, aga ma olin ka salakaubavedaja.“

⁵ R. Pullat. Tallinna arhiivi tagasitoomisest Saksamaalt. Tallinn: Estopol, 2018.

Olete olnud ajaloolasena väga viljakas, kõiki teie uurimusi ja ameteid ei ole võimalik siinses usutluses ära nimetada. Pealegi saab igaüks nendega tutvuda teie elulookirjelduse kaudu.⁶ Küsin pigem nii: mida te ise peate oma töödest veel tarvilikuks esile tõsta?

Arvan, et võin igati rahul olla oma uurimustega Eesti linnarahvastikust, mida juba nimetasin. Samuti oli juba juttu varandusinventaridest, mille ümberkirjutamine ja publitseerimine nõudis palju aega ja vaeva. Kui aga midagi veel eraldi välja tuua, siis võiks see olla linnaajaloole pühendatud sarja „Vana Tallinn“ väljaandmise taastamine 1992. aastal. Sarjale panid 1930. aastatel aluse Tallinna Linnaarhiivi töötajad Paul Johansen, Rudolf Kenkmaa ja Hugo Peets, enne Teist maailmasõda jõudis seda ilmuda neli korda. Mina olin „Vana Tallinna“ vastutav toimetaja 2014. aastani, nüüd teeb seda Juhan Kreem, kelle toimetamisel tuli hiljuti trükist sarja 33. väljaanne Eesti taasiseseisvusajal.

Ja muidugi teeb mulle suurt rõõmu, et paljud minu uurimused on tõlgitud teistesse keeltesse ja saanud seeläbi kättesaadavaks lugejaile nii Soomes, Saksamaal, Lätis, Poolas kui mujal maailmas. Näiteks on poola keeles ilmunud seitse minu kirjutatud monograafiat. Ning juba pensionärina kaitsesin Oulu ülikoolis hinnanguga *laudatur* ka oma kolmanda väitekirja.⁷

Millega viimasel ajal tegelete?

Viimased kaks aastat olen kirjutanud oma mälestusteraamatut, mis nüüd selle aasta alguses ilmus.⁸ See on olnud minu põhiline töö. Kirjutasin algversiooni valmis, aga siis tuli kogu aeg midagi veel meelde – ikka oli vaja üht-teist lisada või ümber kirjutada. Ühelt targalt kirjanikult küsiti kord, millega ta parajasti tegeleb. Kirjanik mõtles pikalt ja vastas siis, et töötab kõige raskema teema kallal – kirjutab oma mälestusi. Ja nii see tõesti on, sest kogu aeg tuleb otsustada, mida võtta, mida jätta. Ma arvan, et nüüd, kus mul ka mälestusteraamat lõpuks valmis on, ma enam ühtegi uut raamatut ei kirjuta. Milleks seda teha, olen neid juba niigi palju kirjutanud!

Kirjatöö kõrval kulub mul muidugi palju aega kõiksugu igapäevaste askelduste peale. Praegu on talv ja ma elan Tallinnas, aga kevadel tahan jälle Hiiumaale oma Tahkuna rannakoju kolida. Elan seal nüüd täitsa üksi, minu kallis abikaasa on pöördumatu haigusega hooldekodus, lähim naaber on viie kilomeetri kaugusel. Aga see on minu saar ja mul on seal hea olla, merekohin rahustab ja päikeseloojangud on imelised.

⁶ Vt https://www.etis.ee/CV/Raimo_Pullat/est/

⁷ Ilmunud raamatuna: R. Pullat. Die Stadtbevölkerung Estlands im 18. Jahrhundert. Mainz: Philipp von Zabern, 1997.

⁸ R. Pullat. Mis mul meeles. Tallinn: Estopol, 2025.